

DESPRE TIPURILE DE LOCUINȚE DIN CUPRINSUL AȘEZĂRII DIN SECOLELE IX—XII DE LA GARVĂN

(Studiu preliminar)

Săpăturile arheologice intense ce se efectuează de mulți ani pe popina Bisericuța ¹, din apropierea satului Garvăn (r. Măcin), au avut drept rezultat dezvelirea și cercetarea a numeroase complexe și materiale importante pentru rezolvarea multor probleme din istoria veche a regiunii din nord-vestul Dobrogei. În ultimii ani, unele probleme relative la așezarea

¹ Săpăturile de la Garvăn s-au început în anul 1939 de către prof. Gh. Ștefan, dar după cțiva ani s-au întrerupt. Au fost continuate din anul 1948 și pînă acum de un colectiv condus de prof. Gh. Ștefan. În afară de prescurtările obișnuite în revista noastră, în acest articol se mai folosesc următoarele abreviațiuni:

Garvăn, I = Gh. Ștefan, *Săpăturile arheologice de la Dinogetia-Bisericuța, jud. Tulcea, în Studii, II, 1, 1949, p. 131—139.*

Garvăn, II = Gh. Ștefan, I. Barnea, Gr. Florescu, B. Mitrea, *Pătrunderea slavilor la Dunărea de Jos. Rezultatul săpăturilor arheologice de la Dinogetia, com. Garvăn - Tulcea, în SCIV, I, 1, 1950, p. 69—74.*

Garvăn, III = Gh. Ștefan, I. Barnea, B. Mitrea, D. Protase, V. Vătășianu, *Săpăturile de la Garvăn (Dinogetia), raionul Măcin (Galați), în SCIV, II, 1, 1951, p. 19—49.*

Garvăn, IV = Gh. Ștefan, I. Barnea, Eugen Comșa, Ștefan Constantinescu, N. Covaci, Gr. Florescu, Bucur Mitrea, D. Protase, V. Vătășianu, *Șantierul Garvăn, (Dinogetia), în SCIV, III, 1952, p. 349—413.*

Garvăn, V = Gh. Ștefan, I. Barnea, Exspectatus Bujor, Eugen Comșa, Șt. Constantinescu, Gh. Popilian, *Șantierul Garvăn-Dinogetia, în SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 240—271.*

Garvăn, VI = Gh. Ștefan, Ion Barnea, Exspectatus Bujor, Eugen Comșa. Șt. Constantinescu, P. Diaconu, Ion Dragomir, Gh. Popilian, *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogetia), (r. Măcin, reg. Galați), în SCIV, V, 1—2, 1954, p. 161—175.*

Garvăn, VII = Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Chișvasi, Eugen Comșa, Șt. Constantinescu, P. Diaconu, B. Mitrea, *Șantierul arheologic Garvăn - Dinogetia (r. Măcin, reg. Galați), I, Săpăturile de la Garvăn din 1954, în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 713—735.*

Garvăn, VIII = Gh. Ștefan, I. Barnea, B. Mitrea, *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogetia), în Materiale, IV, 1957, p. 195—209.*

Garvăn, IX = Gh. Ștefan, I. Barnea, Eugen Comșa, Maria Comșa, Bucur Mitrea, *Șantierul arheologic Garvăn, în Materiale, V, p. 563-583-586.*

feudală timpurie au fost prezentate prin comunicări sau prin studii publicate¹. Toate aceste contribuții importante s-au referit mai mult la unelte, ceramică, arme și podoabe. În cele ce urmează vom prezenta datele de care dispunem cu privire la tipurile de locuințe din cuprinsul așezării înalte² din secolele IX—XII de la Garvân.

Observațiile făcute în ultimul timp duc la constatarea că pînă la formarea acestei așezări, terenul mărginit de incinta cetății romane, din cauza ruinelor, avea suprafața cu multe adîncituri și chiar cu o viroagă pe mijloc, orientată din spre nord spre sud, către poarta principală a cetății. Pe teren se observă clar cum în perioada premergătoare construirii primelor locuințe din așezarea înaltă, cea mai mare parte din suprafața acesteia precum și o zonă destul de întinsă din așezarea de jos au fost nivelate cu moloz provenit din ruina zidurilor cetății³. Pe alocuri stratul de moloz are mai mult de 1 m grosime. O lucrare de amploare a celei efectuate cu prilejul nivelării a putut fi făcută numai de o comunitate puternică, alcătuită dintr-un număr apreciabil de indivizi.

În nivelurile mai vechi ale așezării înalte, locuințele descoperite aparțin unui singur tip, anume bordeie cu cîte o singură încăpere⁴. Este de remarcat că unele au fost refăcute de cîteva ori. Drept consecință se găsesc adesea cîte două bordeie suprapuse, cîte trei (ca în cazul bordeiului nr. 100)⁵ și mai rar chiar cîte patru bordeie refăcute pe același loc (de exemplu bordeiele nr. 37 a—d)⁶.

După nivelarea solului, oamenii din comunitatea amintită au început să-și construiască bordeiele, în funcție de forma aproape dreptunghiulară a terenului mărginit de zidurile cetății romane și de condițiile locale de climă. Observațiile făcute pînă acum în cursul săpăturilor dau posibilitatea să descriem o serie de detalii despre modul de construcție al bordeiilor și elementele lor componente (fig. 2). Mai întii se săpa groapa de formă pătrată (de cca 3,5 × 3,5 m) sau dreptunghiulară (de aprox. 4 × 3,5 m)⁷, mai rar

¹ Cităm cîteva articole: I. Barnea, *Elemente de cultură materială veche rusească și orientală (secolele X—XII) de la Dinogetia (reg. Galați)*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954, p. 195—227; idem, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericuța—Garvân și Bizanț în secolele X—XII*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1955, p. 641—669; Șt. Constantinescu, *Pescuitul în bălțile Dunării în lumina săpăturilor arheologice de la Garvân (sec. X—XII)*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 407—419; Petre Diaconu, *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie (sec. X—XIII)*, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 421—439; M. Chișvasi—Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI—XII*, în *SCIV*, VIII, 3—4, 1957, p. 267—294.

² Complexul arheologic din epoca feudală timpurie de pe popina Bisericuța este alcătuit din două părți: una se află pe locul mai ridicat, mărginit de zidurile cetății romane și de aceea o numim convențional „așezarea înaltă” și alta se află în jurul vechii cetăți, mai ales la sud și vest și o numim „așezarea de jos”. Pînă în prezent, aceasta a fost puțin cercetată.

³ *Garvân*, IX, p. 573.

⁴ Nu punem în discuție bordeiul nr. 85 despre care s-a scris că a avut două încăperi (*Garvân*, IV, p. 377), deoarece, după părerea noastră, acolo au fost două bordeie întretăiate.

⁵ *Garvân*, IV, p. 372—377; cf. și bordeiele nr. 55—57—57 b din sectorul IV₁ (*Garvân*, VII, p. 723, fig. 10 și 12). Săpăturile din sectorul IV au fost începute în 1948 de Gr. Florescu și apoi au fost continuate de Bucur Mîtreă.

⁶ *Garvân*, VII, p. 717—724. Săpăturile din sectorul acestor bordeie au fost conduse de Maria Comșa.

⁷ *Garvân*, II, p. 70; *Garvân*, III, p. 23; vezi și rapoartele următoare, *passim*.

trapezoidală ¹, cu adâncimea de la 0,60m la 0,80m față de nivelul vechi ². După cum se întâmpla, groapa era săpată fie în stratul de moloz nivelat,

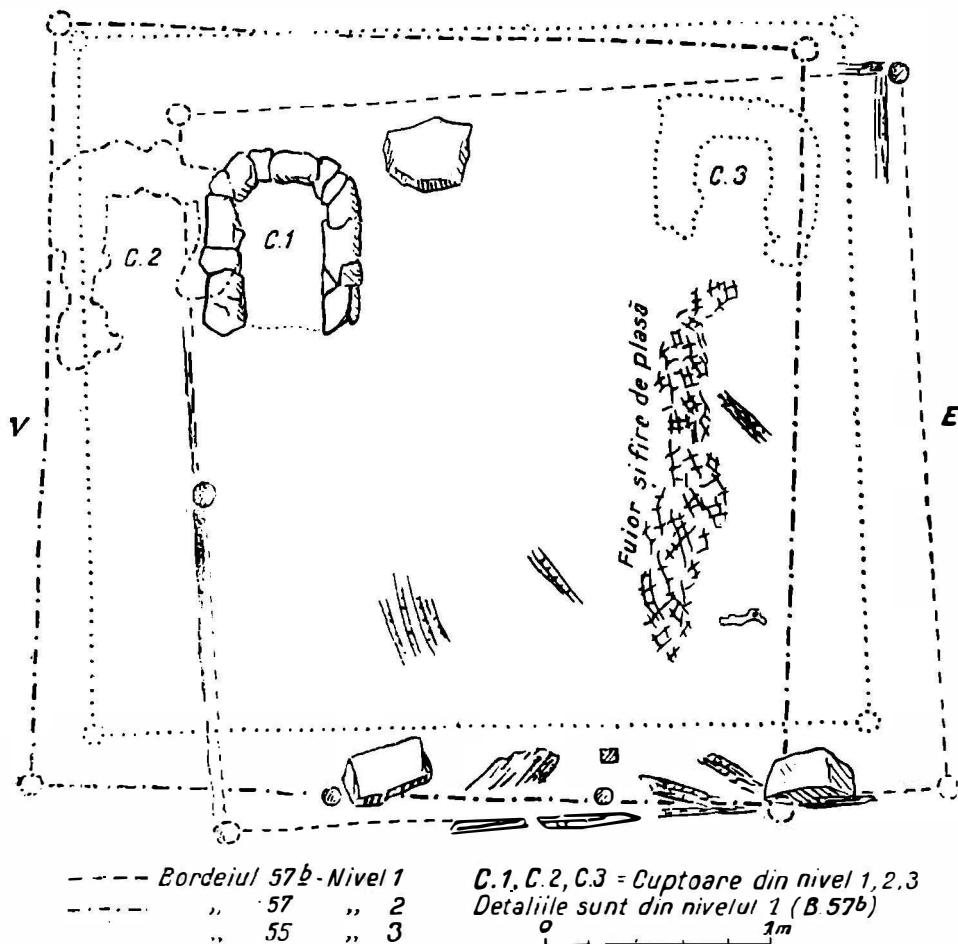

Fig. 1. — Planul bordeielor suprapuse nr. 55, 57, 57 b din sectorul IV₁.

fie în stratul de dărămături din epoca romano-bizantină. Cîteodată săpătorii dădeau peste ziduri romane pe care sau le distrugeau pe porțiunea necesară sau, dacă erau ziduri mai înalte, clădite din pietre legate cu mortar sau cu lut, orientau groapa în așa fel încît zidul să formeze una din laturile

¹ Garvăn, IV, p. 398 și 400 ; ca și bordeiul de lângă zidul de vest al bisericuței.

² Garvăn, IV, p. 405 ; Garvăn, VII, p. 718.

ei¹. Datorită locuirii intense² s-a format un strat arheologic masiv. Solul fiind puțin consistent, pentru a evita dărîmarea malurilor, ele trebuiau întărite. În vederea realizării acestui scop se săpau la colțuri și pe mijlocul laturilor, la vreo 0,10 m de maluri, gropi de 0,40—0,45 m adîncime,

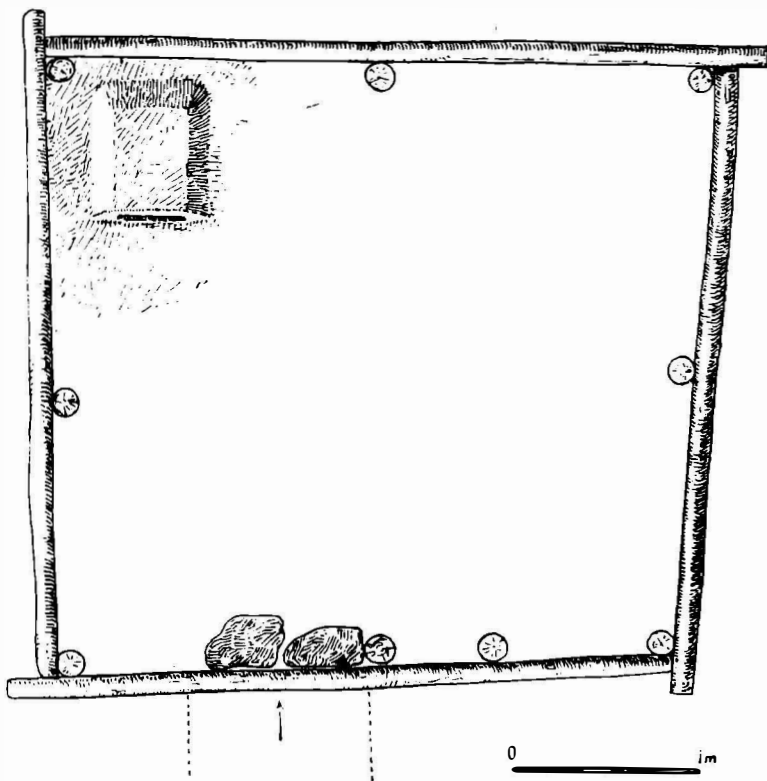

Fig. 2. — Planul gropii bordeiului de lângă bisericuță.

în care se îngropau pari³ avînd grosimea pînă la 0,20 m. Pe fiecare latură a gropilor de bordeie, în interiorul lor, se găsesc, de regulă cîte trei găuri de pari cu secțiunea rotundă⁴, patrată⁵ sau poligonală⁶. Căp-

¹ *Garvân*, III, p. 31; *Garvân*, IV, p. 390; *Garvân*, VII, p. 720.

² O dovadă despre locuirea intensă a „așezării înalte” din epoca feudală timpurie o constituie bordeiele suprapuse. Terenul acesteia era preferat, fiind mai ușor de apărat. Numeroase cazuri de bordeie suprapuse documentează faptul că întreaga suprafață a „așezării înalte” a fost împărțită între locuitori și curînd de la formare, pe toată întinderea ei s-au construit numeroase bordeie, care apoi au fost refăcute pe același loc.

³ *Garvân*, III, p. 30.

⁴ *Garvân*, IV, p. 368. În găurile de pari se păstrează resturi de putregai sau de birne carbonizate.

⁵ Informație de la prof. Gh. Ștefan.

⁶ *Garvân*, III, p. 30.

tușirea gropilor se făcea de cele mai multe ori cu birne despicate și mai rar cu scînduri cioplite. În toate gropile căptușite cu lemne, la baza fiecărui mal se puneau în primul rînd talpa, adică o birnă cioplită sau nu, de secțiune rotundă cu diametrul pînă la 0,11 m¹, apoi între malul gropii și parii verticali se așezau celelalte birne sau scînduri. După urmele întipărite în maluri se poate spune că birnele erau puse direct unele peste altele. Atunci cînd birnele cioplite erau de secțiune ovală sau semicirculară, se orînduiau în așa fel ca una să fie acoperită în parte de cea de deasupra ei². Fixarea birnelor la colțuri, în interiorul gropilor, se realiza prin diferite procedee. Cel mai simplu era de a sprijini birnele de cei trei pari de pe fiecare latură. Tot pentru gropile de bordeie cu cite un singur par la colțuri s-a folosit și un sistem pe care-l cunoaștem prin observațiile făcute în bordeiul de lîngă latura de vest a bisericeuței. În groapa acestui bordei birnele erau așezate orizontal avînd alternativ o extremitate îngropată în mal, iar cealaltă sprijinită de parul de colț și de birna de pe latura vecină³. Paralel cu căptușirea gropii se arunca și bătătorea pămînt între mal și birne. Datorită urmelor întipărite în maluri, se observă cum din cauza umezelii și locuirii îndelungate a unor bordeie, birnele din căptușeala gropilor s-au arcuit mai mult sau mai puțin spre interior⁴.

S-a ridicat problema dacă bordeiele din așezarea de la Garvăn au avut sau nu pereți și deasupra solului. Părerea la care ne-am oprit este aceea că bordeiele au avut asemenea pereți. După aprecierile făcute în funcție de datele cunoscute, înălțimea pereților deasupra nivelului solului era de aproximativ 0,60 m. Pînă acum însă nu a putut fi lămurit în chip satisfăcător modul cum se construiau cei patru pereți. În această privință dispunem de prea puține observații clare. Asupra modului de construcție a pereților se pot face două ipoteze :

a) Pereții puteau fi ridicați din pari verticali și împletitură de nuiele sau de trestii, totul fiind acoperit pe ambele fețe cu lipitură de lut amestecat cu paie. În sprijinul acestei ipoteze amintim cantitatea mare de pămînt ars la roșu (din interiorul bordeielor incendiate), în care se găsesc adesea bucăți de lipitură arsă păstrînd imprimare urme de pari și mai ales de nuiele sau de trestii⁵.

b) Sau, din birne orizontale sprijinite de parii verticali din lungul malurilor gropii. Ca argument pot servi resturile de birne ce se găsesc cîteodată grupate în interiorul bordeielor, lîngă malurile gropilor. Luăm de exemplu bucățile de birne carbonizate căzute în cantitate mare în interiorul și pe malurile de lîngă două laturi opuse (de est și de vest) ale gropii bordeiului nr. 38⁶.

Din compararea datelor prezentate credem că singura concluzie mai apropiată de realitate este aceea că în așezarea de la Garvăn s-au con-

¹ Garvăn, IV, p. 368.

² Garvăn, III, p. 32, fig. 19.

³ Garvăn, IX, p. 573.

⁴ Garvăn, IV, p. 404 și multe alte bordeie.

⁵ Garvăn, III, p. 24; Garvăn, IV, p. 367 și 378.

⁶ După informația prof. Gh. Ștefan, care în anul 1950 a condus săpăturile din suprafața B.

struit atît bordeie cu pereții de deasupra solului făcuți din pari și împletitură de nuiele sau trestii, acoperiți cu lipitură de lut, cît și bordeie cu pereți de birne.

Forma și elementele componente ale acoperișului se precizează ținîndu-se seama de rămășițele birnelor arse căzute din acoperiș și păstrate pe podeaua unor bordeie incendiate ¹. Acoperișul în două ape era sprijinit pe grinda așezată pe furci și pe cosoroabele fixate pe parii de colț și de mijloc. Pe grindă și pe cosoroabe se aflau căpriorii uneori bătuți cu cuie sau fixați prin scoabe de fier ². Presupunem că unii dintre căpriori și mai ales cei din margini aveau virfurile de sus alăturate și prelungite puțin și dincolo de culme. De-a lungul căpriorilor, pe orizontală, la intervale egale se fixau mai multe stinghii. Trebuie să admitem că pentru a feri de umezeală interiorul bordeielor, extremitățile depășeau cu aproximativ 0,50 m de o parte și de alta marginile gropii. Faptul că intervalele dintre stinghii sînt destul de mari și cantitatea apreciabilă de cenușă de culoare deschisă din gropile bordeielor incendiate, permit să presupunem că acoperișul se învelea cu trestii ³ ceea ce necesita o înclinare apreciabilă.

Cu tot numărul mare de bordeie descoperite și cercetate în așezarea de la Garvăn, problema intrării a fost rezolvată de abia în ultimul timp. Pentru aceasta a servit ca un prim indiciu o piatră găsită lîngă latura de sud a gropii bordeiului nr. 167 ⁴ și mai cu seamă două lespezi descoperite în groapa bordeiului de lîngă peretele de vest al bisericuței ⁵. Lespezile au fost așezate una lîngă alta și sprijinite de două birne din peretele gropii, lîngă latura de vest a acesteia. În mal, în dreptul pietrelor se vede locul gîrliciului. Pe baza lungimii celor două pietre alăturate și a lățimii gîrliciului, intrarea în acel bordei a avut cca 0,90 m lățime. În legătură cu problema intrării semnalăm și bordeiul nr. 100, care a avut cinci pari de-a lungul laturii de sud, din dreptul gurii cuptorului ⁶. Parul de pe mijlocul laturii și unul din cei alăturați desigur au mîrginit ușa. Din observațiile de pînă acum rezultă că intrarea bordeielor se găsea mai ales pe latura de sud sau de vest și anume nu pe mijloc, ci în dreapta sau stînga furcii, alături de ea. Ușile erau făcute din scînduri cioplite ⁷ și se deschideau spre interiorul bordeielor. În încheierea expunerii despre modul cum erau construite locuințele amintim că în cursul săpăturilor din anul 1954, din pămîntul de umplutură al gropii bordeiului nr. 94a, de deasupra stratului de arsură s-a scos o cantitate mare de bolovani

¹ De exemplu în bordeiul nr. 85 (*Garvăn*, IV, p. 377), în bordeiul nr. 165 (*Garvăn*, VI, p. 171) și în altele.

² *Garvăn*, III, p. 31; *Garvăn*, IV, p. 362, p. 378—379 și 388.

³ *Garvăn*, I, p. 134; *Garvăn*, II, p. 70; *Garvăn*, IV, p. 368; *Garvăn*, V, p. 244.

⁴ Informație de la Șt. Constantinescu care a condus săpăturile din partea de mijloc a sectorului D.

⁵ *Garvăn*, IX, p. 573.

⁶ Aceeași observație s-a făcut și în groapa bordelului nr. 80, ce avea pe latura de sud tot cinci pari (*Garvăn*, IV, p. 368).

⁷ Lîngă latura de sud a bordelului nr. 80 s-au găsit resturile unei scînduri carbonizate, probabil de la ușă (*Garvăn*, IV, p. 368). O descoperire similară în bordeiul nr. 123 (*Garvăn*, IV, p. 379). Săpăturile din preajma bordeiului nr. 80 s-au efectuat sub conducerea prof. V. Vătășianu și apoi de D. Protase și P. Diaconu.

de diferite dimensiuni¹. Grămezi de astfel de pietre s-au descoperit și în alte bordeie². Nu se știa cum ar putea fi explicată prezența acestor pietre găsite peste stratul de arsură. Prezența grămezilor de pietre cît și a pereților deasupra solului la bordeiele de la Garvăn își găsește o explicație pe temeiul unor observații etnografice făcute în Oltenia³. Acolo, se așează în jurul bordeielor grămezile de bolovani pentru că iarna ar menține căldura în bordeie, iar în celelalte anotimpuri feresc interiorul locuințelor de umezeală.

În ceea ce privește podeaua bordeielor, ea era de cele mai multe ori simplă, din pămînt bătătorit⁴. Unele bordeie păstrează porțiuni din podele cu lipitură de lut⁵. Într-un singur caz (bordeiu nr. 26) s-au descoperit urme de podea de scînduri⁶ (fig. 3).

Elementul principal din interiorul bordeiului îl constituia cuptorul construit din bolovani, din cărămizi și bucăți de rișnițe, într-unul din colțurile gropii⁷. În majoritatea bordeielor nearse se găsesc cuptoare, în formă de potcoavă, compuse din pietre legate cu pămînt sau cu lut (fig. 4). Se alegeau pentru laturile cuptorului pietre mai mari și mai regulate. Latura din fundul cuptorului este totdeauna dreaptă. Pietrele din care s-au făcut cuptoarele provin din ruinele romano-bizantine. Dimensiunile cuptoarelor la exterior sînt în medie de $0,80 \times 0,65$ m, în interior de cca $0,50 \times 0,30$ m și înălțimea de $0,30 \times 0,40$ m⁸.

Interiorul cuptorului era adîncit cu aproximativ 0,20 m față de podea⁹. Aci găsim multă cenușă, bucățele de cărbuni, fragmente ceramice și cîteodată chiar vase întregi¹⁰.

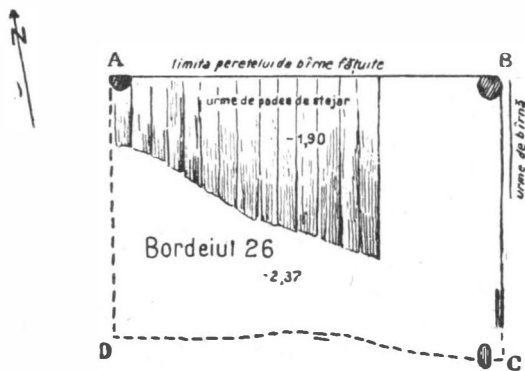

Fig. 3. — Resturile carbonizate ale podelei bordeiului 26.

¹ Garvăn, VI, p. 170.

² Informație de la I. Barnea conducătorul săpăturilor din sectoarele A și C.

³ În timpul unei excursii în apropiere de Baia de Fier, împreună cu colectivul șantierului de acolo, am vizitat un sălaș de lingurari. Aceștia trăiesc în locuințe de suprafață (construite din pari și scînduri) numite impropriu bordeie. Ei așează de-a lungul pereților grămezi de pietre, în pantă. O observație, similară, a fost făcută de către Gh. Bichir pe teritoriul comunei Cîrna. Ciobanii de acolo locuiesc vara în bordeie și pun grămezi de pietre în lungul pereților, ca să nu se apropie animalele și spre a feri interiorul de umezeală.

⁴ Garvăn, IV, p. 405; Garvăn, V, p. 252.

⁵ Garvăn, I, p. 134; Garvăn, III, p. 21—22; Garvăn, V, p. 249.

⁶ Informație de la prof. Gh. Ștefan, care a studiat bordeiul respectiv și a condus lucrările din partea de nord-est a sectorului A.

⁷ Garvăn, III, p. 23.

⁸ Garvăn, V, p. 244.

⁹ Garvăn, IV, p. 377, p. 390 și p. 405; Garvăn, V, p. 244; Garvăn, VII, p. 718.

¹⁰ Garvăn, III, p. 23; Garvăn, V, p. 244.

În nivelul cel mai recent de bordeie incendiate s-au dezvelit cuptoare de același tip, în formă de potcoavă, dar cu capac făcut din una sau din câteva lespezi. Unele cuptoare acoperite s-au păstrat în condiții mai bune. Așa de exemplu în bordeiul de lângă intrarea în bisericuță s-a observat că la exterior cuptorul era acoperit în întregime cu lipitură de lut netezită cu grijă. Pe capac de-a lungul marginilor, s-au găsit urmele unei gardine de lut de 0,05—0,06 m înălțime ¹.

Fig. 4. — Cuptor din blocuri de piatră.

După părerea noastră în toată perioada de existență a așezării, cuptoarele au fost lucrate la fel. Deosebirea — că unele au capac și altele nu au — se poate explica prin aceea că primele, care se găsesc de obicei în bordeiele nearse, vor fi avut și ele capac, dar la părăsirea bordeiului s-au ridicat lespezile (de dimensiuni mai mari și subțiri, mai greu de găsit) ce serveau drept capac și s-au întrebunțat în noile locuințe.

O variantă a aceluiași tip de cuptor este documentată în groapa bordeiului nr. 143. Aci, în locul obișnuitului capac apare o boltă rudimentară făcută din cărămizi romane așezate pe muchie, radial și legate cu lut ².

Nici unul din cuptoarele cercetate pînă acum nu are pe latura din fund sau în capac deschidere specială pentru ieșirea fumului. Circulația aerului se face în mod normal și în astfel de cuptoare închise ³, fumul ieșind pe gura cuptorului. Nu putem preciza dacă pe acoperiș se făcea horn sau dacă fumul ieșea pe ușă direct, printre trestile acoperișului, precum se întâmplă și astăzi la unele case vechi, țărănești din regiunea respectivă.

În câteva bordeie s-au găsit porțiuni mai mari sau mai mici din „vetre portative” ⁴. Toate au fost lucrate din lut amestecat cu paie și pleavă. Vetrele erau de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, avînd dimensiunile de cca 0,60 × 0,40 m, de cca 0,03 m grosime. Fiecare

¹ Garvăn, VII, p. 718.

² Garvăn, V, p. 245.

³ După cum ne informează etnograful FI. Florescu.

⁴ Garvăn, I, p. 134; Garvăn, V, p. 262.

vatră de acest tip avea margini înălțate de 0,10—0,15 m înălțime și 0,10—0,12 m lățime la bază ¹. Unele bucăți de margine înălțată sînt perforate în cîte un punct opus de pe laturile lungi ². Se presupune că astfel de vetre puteau fi transportate dintr-un loc în altul. Avînd însă în vedere faptul că toate fragmentele de „vetre portative”, găsite în sectorul B,

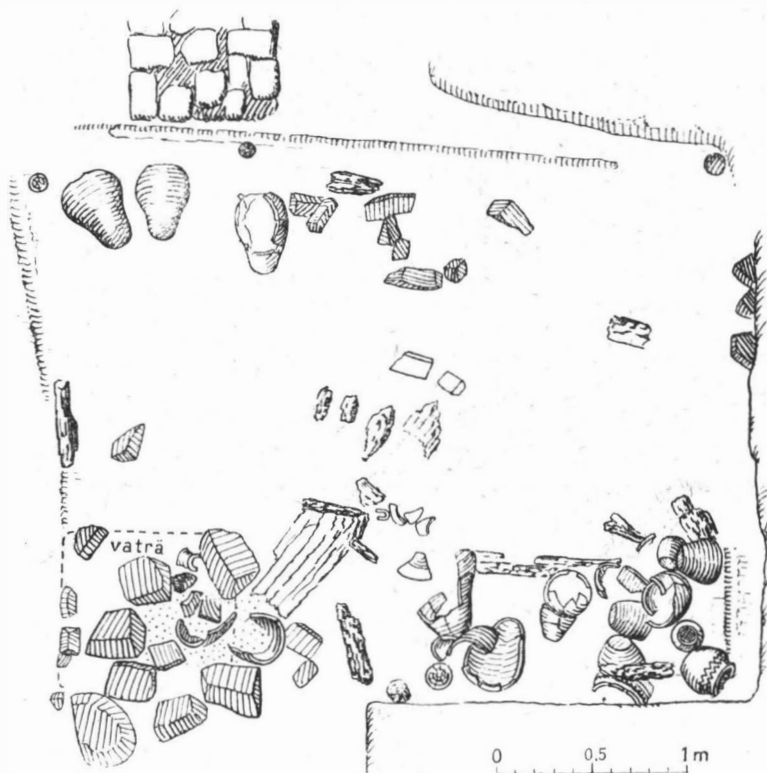

Fig. 5. — Planul bordeiului nr. 94a.

aveau pe partea opusă fețuielii urme de bolovani, considerăm că majoritatea, dacă nu chiar toate „vetrele portative” erau fixate pe un postament de piatră. Deoarece cele mai multe din bordeiele nearse de la Garvăn au fost golite de întreg inventarul, ba chiar demontate în parte, în cuprinsul lor nu găsim alte rămășițe de elemente componente. Date despre acestea din urmă obținem numai în urma cercetării conținutului gropilor de bordeie incendiate. În cîteva s-au descoperit diferite resturi păstrate mai bine. Astfel,

¹ De exemplu, în bordeiul nr. 47 din sectorul B, unde am condus săpăturile din anii 1951—1956, ajutat de Gh. Bichir. În anul 1954 lucrul din șanțul B 9 a fost condus de Expectatus Bujor.

² Informație de la I. Barnea.

în bordeiele nr. 80¹ și nr. 100² se află cîte o poliță lungă și îngustă de-a lungul laturilor de nord. Pe fiecare poliță fuseseră așezate numeroase vase. Atunci cînd acoperișul și toate obiectele inflamabile din groapa bordeiului au ars, polița prefăcută în cărbune s-a prăbușit pe podea cu toate oalele de pe dînsa. În alte bordeie, ca de exemplu în bordeiul nr. 94 a.

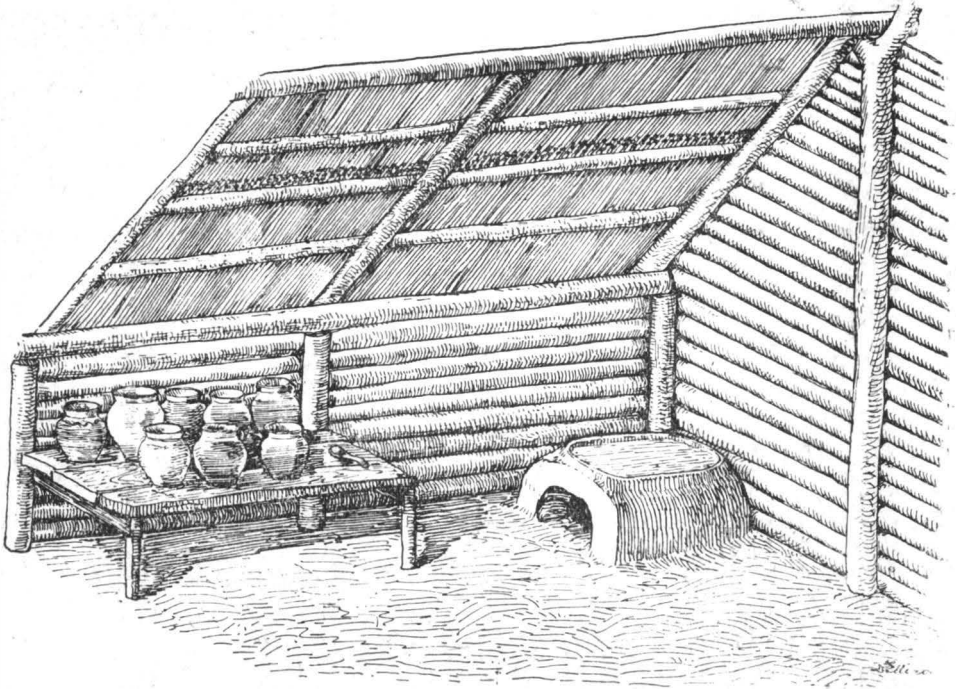

Fig. 6. — Încercare de reconstituire a interiorului unui bordei.

se găseau polițe scurte dar largi (fig. 5), numite în unele regiuni, comarnice³. Polița din bordeiul amintit de la Garvân se află pe aceeași latură cu cuptorul și avea aproximativ 1,20 m lungime și 0,80 m lățime⁴. Pe comarnicul cercetat, ca și în cazul poliței din bordeiul nr. 80, se aflau numeroase vase de lut așezate în șiruri. Cîteva vase erau pline cu mei carbonizat. În altele, s-au găsit cîteva fragmente de obiecte din lemn (fig. 6).

Pînă în prezent în nici unul din bordeiele studiate nu s-au observat resturi de lavițe, despre acestea se poate spune doar că erau făcute din

¹ Garvân, IV, p. 368—369 și fig. 16 unde se vede șirul de vase căzute cu poliță cu tot pe podea.

² Garvân, IV, p. 374 și fig. 21.

³ Informație de la Fl. Florescu.

⁴ Garvân, VII, p. 728 și 730, fig. 19.

scinduri fixate pe pari, iar nu din pământ cruțat cum se întâmplă în alte regiuni ¹.

În așezarea de la Garvăn, în afară de bordeiele cu groapa căptușită, cu birne se cunoaște un al doilea tip de bordeie și anume în preajma laturii de sud a așezării înalte s-au descoperit două gropi de bordeie (nr. 107 și nr. 122) avînd malurile căptușite cu pietre, de dimensiuni variabile legate cu pământ ². Că e vorba de gropi de bordeie o dovedește faptul că pietrele sînt așezate pe un singur rînd, în grosime. Bordeiul nr. 122 avea, ca și celelalte, forma dreptunghiulară, cu laturile de $3,25 \times 2,75$ m. În groapă nu s-au găsit pietrele cuptorului, ci în colțul de sud, puțină cenușă și arsură ³. Cu prilejul golirii diverselor gropi de bordeie s-a observat în mai multe cazuri, că din groapa propriu-zisă a bordeiului pornea cîte o groapă cu fundul larg, pereții arcuiți și gura avînd diametrul mult mai mic decît acela al fundului ⁴. Dimensiunile lor sînt variabile. Toate gropile au fundul neted și bine bătătorit, de multe ori fețuit cu lut. Numeroase gropi au pereții acoperiți cu lipitură de lut, care pe alocuri se mai păstrează. Gropile se făceau în centrul bordeielor sau la mică distanță de mijlocul unei laturi ⁵. Ținînd seama de forma acestor gropi, cît și de boabele de cereale ce se găsesc în ele, nu poate fi nici o îndoială, că inițial au servit pentru păstrarea rezervelor de hrană ⁶, iar apoi au fost astupate cu resturi menajere. Foarte multe gropi de bucate s-au descoperit în spațiile dintre bordeie ⁷.

Un alt tip de construcție reprezentat în ultimul nivel din așezarea înaltă de la Garvăn este acela al locuințelor de suprafață documentate în diferite sectoare ⁸. În timpul lucrului din sectorul E au fost lăsate pe loc toate pietrele ce ieșeau la iveală începînd de la 0,05 m adîncime. Ajungîndu-se cu săpătura la 0,30—0,40 m adîncime s-a constatat că pietrele nu sînt împrăștiate la întîmplare, ci formează în anumite locuri dîre regulate ⁹. Cu ajutorul lor în sectorul E, în anul 1951, au fost delimitate trei construcții de suprafață. Așa de exemplu, locuința nr. 95 avea dimensiunile de $4,50 \times 2,75$ m și era alcătuită dintr-o singură încăpere. În

¹ G. B. Feodorov, *Городище Экимаяцы*, în *KS*, I, 1953, p. 117.

² Poate din aceeași serie face parte și bordeiul 37 A—C (*Garvăn*, VII, p. 721—722).

³ *Garvăn*, IV, p. 352.

⁴ *Garvăn*, I, p. 134 unde se dau ca dimensiuni diametrul fundului gropilor de 1,20—1,50 m și 1,30—1,80 m adîncime; *Garvăn*, II, p. 70; *Garvăn*, VII, p. 718.

⁵ *Garvăn*, IV, p. 405; *Garvăn*, VI, p. 171.

⁶ *Garvăn*, II, p. 70; *Garvăn*, IV, p. 358—359 și 402.

⁷ *Garvăn*, IV, p. 359. De exemplu în șanțul B₁ de aproximativ 17 m² s-au delimitat 9 gropi de diferite dimensiuni.

⁸ *Garvăn*, IV, p. 352. Locuințe de suprafață se întîlnesc în sectoarele IV₁, D, E, B și C. În lucrare nu ne referim la grupul de ziduri de piatră, legate cu pământ, din jumătatea de est a sectorului A pentru că, după părerea noastră, ele datează din secolul VI și au analogii foarte apropiate în sectorul B, unde cu astfel de ziduri s-au împărțit în mai multe încăperi, două construcții din secolul VI. De asemenea nu tratăm nici problema construcției mari de suprafață, cercetată de Bucur Mitrea în sectorul IV₁, deoarece ea nu are analogii în cuprinsul așezării feudale timpurii și probabil este mai recentă decît complexul de care ne ocupăm (*Garvăn*, IV, p. 396; v. și *Garvăn*, V, p. 243).

⁹ *Garvăn*, IV, 354 și 356. Săpăturile din sectorul E în anul 1951 au fost conduse de Bucur Mitrea.

schimb, locuința nr. 94, din apropiere, avea 7,50 m lungime și aproximativ 2,50 sau 3 m lățime. Ținând seama de grupurile de pietre rămase pe loc putem spune că locuința nr. 94 a avut două încăperi, una mică și alta mai mare. Printre pietre se aflau și bucăți de lipitură arsă cu urme de birne și de nuiiele. Este de presupus deci că pereții erau construiți în sistemul paiantă¹. Cercetarea suprafețelor mărginite de dîrele de piatră a dus la dezvelirea podelelor de lut bătătorit și a unor vetre simple, arse

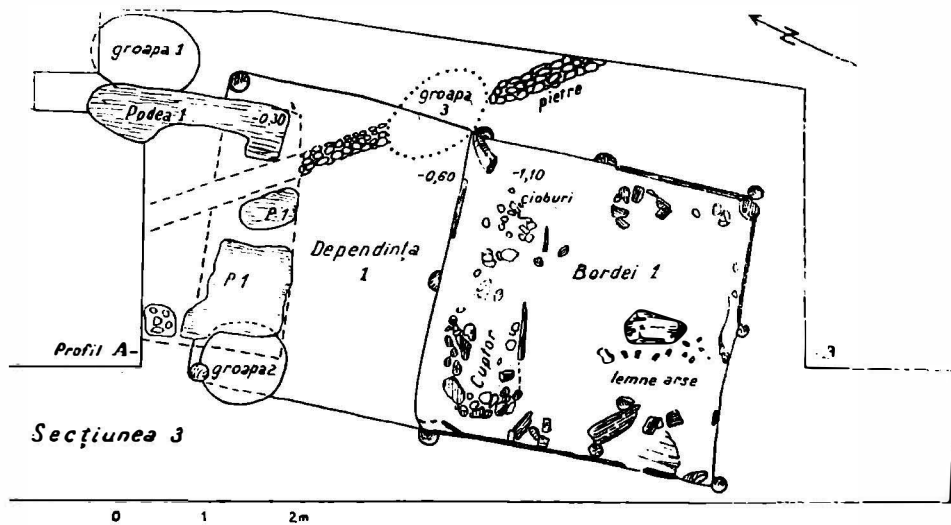

Fig. 7. — Planul bordeiului 1 și dependența 1 din secțiunea 3.

la roșu. De asemenea, în fiecare din construcțiile de suprafață s-au delimitat câte una sau chiar câte două gropi de bucate, în formă de pilnie².

Spre deosebire de aceste case, o parte din porțiunile de pământ sau de lut bătătorit, aflate pe alocuri, la diferite adâncimi în stratul feudal timpuriu, pe întinderea așezării înalte³ și-au găsit explicația prin rezultatele săpăturilor ce s-au executat la capătul sudic al secțiunii S 3, din așezarea de jos⁴. Acolo s-a golit o groapă de bordei, alături de care se afla o porțiune de pământ bătătorit. Prin dezvelirea, delimitarea și cercetarea suprafeței de pământ bătătorit s-a ajuns la concluzia că acolo a existat o încăpere anexă de suprafață a bordeiului (fig. 7), avînd o latură comună cu el și altele două în prelungirea laturilor lui. Drept urmare anexa construită la suprafața solului a avut și acoperișul în continuare cu acela al bordeiului.

¹ Garvăn, IV, p. 359—360.

² Garvăn, IV, p. 357.

³ Garvăn, III, p. 21; Garvăn, IV, p. 382.

⁴ Informație de la Maria Comșa, care a condus săpătura de la extremitatea sudică a secțiunii S 3.

Materialele de tot felul și mai ales ceramica din fiecare din numeroasele bordeie cercetate pe întinsul așezării înalte nu au fost încă studiate spre a putea face planul tuturor bordeielor din fiecare nivel în parte. Totuși s-au făcut unele observații cu privire la răspîndirea bordeielor aparținînd nivelului de locuințe distruse în întregime de incendiu. Marea majoritate a bordeielor sînt orientate cu colțurile spre cele patru puncte cardinale. De asemenea, se constată că în lungul marginii de vest a așezării înalte bordeiele erau dispuse în șiruri longitudinale¹. În cadrul celor două șiruri studiate parțial, se observă că unele bordeie din primul șir se sprijină de zidul cetății romane², iar cele din al doilea șir nu sînt construite față în față cu bordeiele din primul șir.

Locuințele de la Garvăn nu pot fi studiate izolate de mediul arheologic. Ele fac parte dintr-un complex ce se încadrează în marele grup de așezări răspîndite în secolele IX—XI pe teritoriul Dobrogei și în regiunile vecine. Multe dintre ele sînt înșirate de-a lungul malului drept al Dunării, situate pe locuri ușor de apărat³, iar altele sînt siliști obișnuite răspîndite în lungul văilor dobrogene⁴. Pînă acum, în astfel de așezări s-au făcut prea puține săpături și sondaje⁵. În majoritatea punctelor cercetate se cunosc locuințe de tipul bordeielor. În așezările din nordul Dobrogei: la Isaccea⁶, Garvăn⁷ și Măcin⁸, gropile bordeielor sînt cu malurile căptușite cu birne sau cu scînduri. În cuprinsul așezării de la Garvăn, s-au găsit numai două gropi căptușite cu pietre, în schimb, la Capidava predomină astfel de bordeie. Din datele publicate rezultă că gropile bordeielor de la Capidava au forma dreptunghiulară, cu dimensiunile medii de 3 × 4 m. Malurile gropilor au fost căptușite cu zid de piatră. „Zidul se compune dintr-un singur rînd de pietre cu pămînt lipite de mal. Probabil că fața zidului era netezită cu lipitură de lut galben amestecat cu paie mărunte, după cum ar indica resturile de astfel de lipitură găsite în gropi”⁹.

Cele cîteva bordeie din așezarea din secolul X de lîngă Medgidia aveau gropile săpate în lut¹⁰. Aici nu mai era necesară întărirea cu lemn sau cu piatră a malurilor gropii.

Deosebirile constatate în privința locuințelor din diverse așezări, se datoresc în primul rînd, mediului natural, în care se află fiecare așezare.

¹ *Garvăn*, VII, p. 733.

² De exemplu bordeiele nr. 97 și 100.

³ Cum sînt: Isaccea, Milanu de lîngă Luncașița, Bisericuța-Garvăn, Măcin, Iglîța, Piatra Frecăței, Capidava și altele spre sud.

⁴ Pînă în prezent se cunosc numeroase așezări de-a lungul văii Carasu (Eugen Comșa, *Cercetări de suprafață în raionul Medgidia*, în *Materiale*, IV, 1957 p. 325—334).

⁵ Săpături și sondaje s-au făcut numai la Isaccea, Garvăn, Măcin, Capidava și Camena.

⁶ Sondaje executate de I. Barnea și Eugen Comșa, *Garvăn*, VI, p. 175—182.

⁷ *Garvăn*, I—IX.

⁸ În malurile suprafeței sondate în anul 1946, de acad. Em. Condurachi, în colțul de sud-vest al așezării feudale timpurii din cuprinsul vechii cetăți Arrubium de la Măcin, în secțiune se văd gropi de bordeie.

⁹ Gr. Florescu, *Capidava în epoca migrațiilor*, în *RIR*, XVI, IV, 1946, p. 327.

¹⁰ Eugen Comșa, *Cercetări și observații în legătură cu valorile din Dobrogea*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 234.

Oamenii din așezările situate în nordul Dobrogei au folosit mai mult lemnul la căptușirea gropilor de bordeie ; cei din regiunea Capidavei au întrebuițat mai mult piatră. Deosebiri amintite nu implică neapărat diferențe etnice. Se știe că încă din vechime și pînă de curînd populația Dobrogei a fost amestecată. Dacă ne referim la secolul XI, epocă în care se plasează majoritatea complexelor studiate, amestecul populației a fost remarcat de cronicarii vremii. Dintre aceștia Michael Attaliota precizează că „pe malul acestui fluviu (în Dobrogea) se află mai multe cetăți mari, avînd o populație adunată din toate limbile...”¹. În funcție de mediu, fiecare grup etnic reprezentat acolo putea folosi oricare din tipurile de locuințe cunoscute. De aceea nici noi nu încercăm să atribuim cutare tip de locuință din așezările feudale timpurii din Dobrogea unei anumite populații. În astfel de încercări trebuie avute în vedere toate elementele de cultură materială din fiecare complex în parte.

EUGEN COMȘA

ТИПЫ ЖИЛИЩ ГАРВЭНСКОГО ПОСЕЛЕНИЯ IX—XII ВВ.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

До 1955 г. археологическими раскопками в Гарвэне было обследовано 190 жилищ. Из них 165 жилищ — землянки, а остальные — наземные жилища.

Средние размеры ямы землянки — 4 × 3,5 м. глубина 0,60—0,80 см. Края ямы обычно обкладывались расколотыми бревнами и лишь в двух случаях они оказались обложенными камнями. Стены гарвэнских землянок возвышались над землей приблизительно на 0,60 см. Они — глинобитные или сделаны из бревен. Крыши — двускатные и, судя по остаткам золы, камышовые. В большинстве случаев, вход находился с южной или с западной стороны, но не посредине, а справа или слева от опорного столба в непосредственной близости от него. Пол — земляной или глинобитный. Лишь в одной из землянок был обнаружен деревянный настил.

В одном из углов в каждой землянке находился подковообразный очаг, сооруженный из каменных плит или булыжников, скрепленных землей или глиной. Автор предполагает, что во время их употребления все очаги имели отдушины. Другой тип очага, обнаруженный только в землянке № 143, покрыт сводом из лучеобразно уложенных кирпичей.

В некоторых сгоревших землянках найдены остатки полок с большим количеством посуды. В Гарвэне открыты также остатки наземных жилищ, построенных из кольев и сплетенных прутьев и затем

¹ Michael Attaliota, *Historia*, ed. Bonn, p. 30, citat după G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, II, *Autorii greci și bizantini*, București, 1943, p. 133.

обмазанных глиной. В каждом из них одно или два помещения. Пол—глинобитный. Огонь разводили в простых, открытых очагах. Часть глинобитного пола наземного жилища служила наземной пристройкой землянок, что было доказано в восточном конце траншеи S III нижнего поселения.

Гарвэнский комплекс принадлежит к обширной группе добруджских раннефеодальных поселений IX—XII вв. Исследования и шурфовки подобных поселений еще немногочисленны. Тип обложенных бревнами землянок был обнаружен до настоящего времени в северной части Добруджи — в Исакче, Гарвэне и Мэжине. Второй тип землянок — с выложенной камнями ямой — представлен в Гарвэне лишь двумя жилищами, в Капидаве же такой тип преобладает. Наконец, еще один тип землянок известен в Меджидии, где землянки выкапывались непосредственно в глине.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План землянок, построенных одна над другой; № 55, 57, 57b в секторе IV₁.

Рис. 2. — План ямы землянки возле церкви.

Рис. 3. — Обугленные остатки пола землянки 26.

Рис. 4. — Очаг, сложенный из каменных глыб.

Рис. 5. — План землянки № 94 а.

Рис. 6. — Попытка восстановления внутреннего вида землянки.

Рис. 7. — План землянки 1 и хозяйственное помещение 1 из разреза 3.

LES TYPES D'HABITATIONS DE LA STATION DE GARVĂN AUX IXe—XIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Jusqu'en 1955, cent quatre vingt dix habitations du chantier archéologique de Garvăn ont été examinées, dont 165 fonds de cabanes, le reste étant des habitations de surface.

Les fonds de cabanes ont en moyenne 4m × 3,5 m sur 0,60 m—0,80 m de profondeur. Leurs parois étaient ordinairement revêtues de pièces de bois fendu ou, dans deux cas seulement, de pierre. Les fonds de cabanes de Garvăn ont des parois s'élevant à environ 0,60 m au-dessus du sol, faites de bousillage ou de solives. Le toit avait deux pentes et, si l'on tient compte des traces de cendres découvertes sur le « plancher » des fonds de cabanes, on peut affirmer qu'il était fait de roseaux. On y pénétrait surtout par le Sud ou l'Ouest, et non pas par le milieu, mais à droite ou à gauche de la pièce de bois soutenant la charpente, à côté d'elle. Le plancher était de terre ou d'argile damée. Un seul fond de cabane était couvert de planches.

A l'intérieur des fonds de cabane, dans l'un des angles, se trouvait un fourneau ayant la forme d'un fer à cheval, fait de dalles ou de grosses

pierres, fixées avec de la terre ou de l'argile. L'auteur estime que pendant l'utilisation tous les fourneaux avaient un couvercle. Un autre type de fourneau, trouvé dans le fond de cabane n° 143, a la voûte faite de briques disposées en forme de rayons.

Dans certains fonds de cabanes incendiés, on a découvert des restes d'étagères garnies de nombreux vases. A Garvăn on a également trouvé des vestiges d'habitations, établies au-dessus du sol avec des pieux et des treillés de branchage recouverts d'argile; ces habitations comprenaient une ou deux pièces. Leur plancher était en argile damée. On faisait le feu sur des âtres simples, ouverts. Mais, ainsi que cela a été prouvé à l'extrémité orientale du fossé S III de la station basse, une partie des surfaces d'argile damée de la station a servi d'annexe de surface aux fonds de cabanes.

Le complexe de Garvăn prend place dans le grand groupe des stations appartenant à la première période de l'époque féodale (IXe—XIIe siècles) de la Dobrogea. Cependant les recherches et les sondages pratiqués dans des stations de ce genre sont encore peu nombreux. Le type des fonds de cabanes revêtus de bois est attesté à l'heure actuelle dans le Nord de la Dobrogea, à Isaccea, Garvăn et Măcin. Le second type, celui des fonds de cabanes tapissés de pierre, n'est représenté à Garvăn que par deux exemplaires, tandis qu'il prédomine à Capidava. Un dernier type de fond de cabane a été découvert à Medgidia, où les fonds de cabane étaient creusés à même l'argile.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Plan des fonds de cabanes superposés nos 55, 57, 57 b, provenant du secteur IV₁.
 Fig. 2. — Plan du fond de cabane situé à côté de la petite église.
 Fig. 3. — Restes carbonisés du plancher du fond de cabane n° 26.
 Fig. 4. — Fourneau fait de blocs de pierre.
 Fig. 5. — Plan du fond de cabane n° 94a.
 Fig. 6. — Essai de reconstitution de l'intérieur d'un fond de cabane.
 Fig. 7. — Plan du fond de cabane n° 1 et de la dépendance n° 1 appartenant à la section 3.